

Meester De Boer, de eerste Noordwijkse florist

Jelle van Dijk

Inleiding

In juli van dit jaar ontving onze secretaris een envelop met wat brochures van Floris Bennema, zoon van Nel Bennema-Verwey. Zij was een dochter van Jan Verwey naar wie ons natuurcentrum is genoemd. Floris Bennema vond deze zaken bij het opruimen van het huis van zijn moeder die vorig jaar overleed. In deze envelop zit een interessante brochure getiteld: "*De badplaats Noordwijk en omstreken*", uitgegeven door de firma A. Dorsman's Boekhandel en Drukkerij ten behoeve van het toerisme. Er staat geen productiejaar in vermeld, maar gelet op de inhoud moet het omstreeks 1928 zijn geweest.

Voorkant van de toeristengids uit 1928

Het artikel van Jan Verwey in deze toeristengids had ik al eens eerder als overdrukje gelezen, maar de brochure als geheel kende ik nog niet. Het is werkelijk verbluffend om in deze brochure uit 1928 te lezen met hoeveel enthousiasme Noordwijk wordt aangeprezen vanwege zijn schitterende natuur. Dat blijkt niet alleen uit de hoofdstukken over flora en fauna, maar ook uit de aangeboden wandeltochten door de duinen en het achterland. Wat een verschil met de glossy uitgave van het huidige Noordwijk Marketing (de vroegere VVV-Noordwijk), getiteld "*Noordwijk Exclusive for visitors*", waarin natuur en natuurbeleving maar mondjesmaat aan bod komen. Op deze plaats gaan we verder niet in op de bijdrage van Jan Verwey over de vogelstand in en rond Noordwijk. Wat hij daarover schrijft

is verwerkt in ons vogelboek "*Tussen tulpen en de zee*". Hier willen we stilstaan bij het artikel van H. de Boer getiteld "*De Flora van Noordwijks duinen*", aangevuld met gegevens uit andere publicaties. Maar eerst iets meer over meester De Boer zelf.

Wie was meester De Boer?

Harmannus de Boer (roepnaam Harm) werd geboren in 1869 in Nieuwe Pekela. Hij werd in 1905 benoemd tot hoofd der school van de net gestichte School met den Bijbel aan de Nieuwe Zeeweg. Hij woonde in het huis er naast en had dus zicht op Villa Nova van de familie Verwey aan de overkant. Ongetwijfeld heeft hij de 30 jaar jongere Jan Verwey regelmatig gezien. Ook de activiteiten rond Villa Nova in de jaren 1918 en 1919 toen daar in de herfst door fanatieke vogelaars in tenten gekampeerd werd in verband met het vogeltrekonderzoek, moeten hem niet ontgaan zijn. Ongetwijfeld zullen er ook leerlingen van hem zijn geweest die bij Villa Nova aanbelden om van de dienstbode in ruil voor een dode Zeekoet een paar centen te krijgen. Maar zowel in de vele geschriften van Jan Verwey als in de paar publicaties van Harm de Boer wordt op geen enkele manier melding gemaakt van elkaars bestaan. Het lijkt wel of zij elkaar toevallig in de toeristengids uit 1928 voor het eerst tegenkomen.

Jan Verwey en meester De Boer leefden in verschillende werelden. Behalve het leeftijdsverschil was er ook een flink verschil in levensstijl. Bij de familie Verwey kwamen regelmatig wetenschappers en kunstenaars op bezoek. Jan Verwey kreeg de ruimte zijn passie voor vogels uit te leven en hierbij allerlei initiatieven te nemen. Meester de Boer leefde vermoedelijk in het streng christelijke milieu van die dagen waar veel volgens vaste regels verliep. De innerlijke drang van Jan Verwey om onderzoek te doen, aantekeningen te maken en de resultaten te publiceren, onbrak bij meester De Boer. In het blad "*De Levende Natuur*", waar Jan Verwey tientallen pagina's vulde met zijn Noordwijkse vogelwaarnemingen, is maar één pagina te vinden waarop Harm de Boer iets meldt. In de jaargang van 1927

1934 meester de Boer bij zijn afscheid van de School met den Bijbel (1ste rij, 4de van links)

zijn twee korte mededelingen van hem opgenomen. De eerste is een oproep om zijn initiatief te steunen om in Noordwijk een "Kruidtuin" in te richten om de herinnering aan de roemruchte kruidenteelt levend te houden. De andere mededeling gaat over een *Stephanotus* in een kas te Voorschoten die een vrucht heeft geproduceerd.

Wel stond meester de Boer bekend om zijn grote liefde voor de natuur en zijn gedegen kennis van de duinflora. Willem Baalbergen schrijft in zijn artikel "Kennis de Natuur" (Strandloper dec. 1986) dat meester De Boer regelmatig met de klas het schoollokaal verliet om in de duinen aan de overkant van de Nieuwe Zeeweg (het Dobbelmannduin) de wilde flora te bestuderen. Dat hij

Boksdoorn foto: Jelle van Dijk

een serieuze florist was, blijkt uit het gebruik van *Heukels' Flora van Nederland* en zijn opmerkingen over de verspreiding van bepaalde soorten elders in ons land. Ook was hij goed op de hoogte van de alpenflora. Hij noemt enkele plaatsen die hij in Zwitserland heeft bezocht (o.a. Luzern, Kandersteg) en roemt de vele soorten rapunzels en kartelbladen. Na zijn pensionering verhuisde meester De Boer naar Zeist, waar hij in 1959 op 89-jarige leeftijd overleed.

Van meester De Boer zijn mij behalve de twee korte mededelingen in "De Levende Natuur" de volgende publicaties bekend:

- Het hoofdstuk over Noordwijks Flora in de toeristengids uit 1928
- Een aantal stukjes in de plaatselijke krant "de Noordwijker" uit het jaar 1936
- Twee boekjes die in 1938 en 1939 verschenen, getiteld "Lentebloemen" en "Zomer- en Herfstbloemen".

Hieronder volgt een overzicht van wat daarin van belang is voor een goede kijk op de Noordwijkse flora van die dagen.

"Noordwijks Flora" in de toeristengids uit 1928

In het boekje van Boekhandel Dorsman krijgt meester De Boer 23 pagina's om iets over de flora te vertellen. Vergeleken met latere publicaties is dit stuk vrij beknopt en informatief.

In zijn bijdrage komt meester De Boer naar voren als een groot liefhebber een kenner van de duinflora. Hoewel hij naar de tegenwoordige smaak nogal eens veel woorden nodig heeft om zijn enthousiasme over te brengen, is er toch heel wat informatie in zijn hoofdstuk verwerkt die ook nu nog interessant is. Hier volgt een greep daaruit.

Natuurlijk begint meester De Boer met het beroemde Hoogwakers Bosje. Hier stond een plant die in ons land alleen daar te vinden was: de Gestreepte winde

(*Convovulus silvester* var. *roseus*). Deze soort, een soort Haagwinde met rozerode bloemen, hoort thuis in de landen rond de Middellandse Zee en was op de een of andere manier in dit bosje terecht gekomen. In de winter van 1917/1918 verdween deze groeiplaats omdat in de laatste winter van Wereldoorlog I het bosje gekapt werd. Ook Jan Verwey noemt in zijn bijdrage dit bosje, maar dan vanwege de Grauwe Klauwieren die hier broedden.

Voor de 'inboorlingen' die het hout van dit bosje stalen, heeft hij geen goed woord over.

Hoewel Harm de Boer hoog opgeeft van de "schoonheid der duinflora", prijst hij mensen die

de duinflora 'verrijken' door het planten van bomen en struiken en het uitstrooien van zaad. Zijn held wat dit betreft was de heer Tappenbeck van Hotel Huis ter Duin. Overal in de zeereep werden Boksdoorns uitgepoot en in de duinen rondom het hotel verschenen planten als teunisbloem en honingklaver. Zelfs ging Tappenbeck over tot het planten van dennen nog voordat in de Noordduinen iets op dit gebied gebeurde. "Echt pionierswerk" noemt De Boer dit. Veel waardering heeft hij ook voor Dirk Admiraal die kwistig zaad uitstrooide in de duinen en ook voor de heer Rusch van Staatsbosbeheer onder wiens leiding de aanplant van dennen in de Noordduinen voortvarend ter hand werd genomen. Meester De Boer ziet het helemaal zitten met die dennenaanplant en voorziet dat latere generaties van die bossen zullen genieten. Hij merkt zelfs op: "Wij zijn jaloersch op het nageslacht!" Aardig om te vermelden is dat Jan Verwey in ditzelfde boekje zich juist kritisch uitlaat over de aanplant van zoveel dennen. Mooie terreinen voor Tapuit en Grauwe Klauwier verdwijnen hierdoor!

Dat Harm de Boer heel anders aankeek tegen iets wat wij tegenwoordig floravervalsing noemen, blijkt ook uit zijn positieve waardering voor het feit dat er nogal eens planten vanuit de Noordwijkse kruidenkwekerijen verwilderden en zich in de duinen vestigden. In dit

verband noemt hij Mierikswortel, Bilzenkruid en Doornappel.

Een groot deel van het artikel is gevuld met het noemen van soorten uit bepaalde families. Zo noemt hij de bekende rozen Egelantier, Hondсроos en Duinroos, maar niet de Rimpelroos. Blijkbaar was deze soort toen nog niet aangeplant. Verrassend is het aantal soorten orchideeën dat toen bij Noordwijk kon worden gevonden. Zo noemt hij Brede wespenorchis, Moeraswespenorchis, Rietorchis, Brede orchis, Vleeskleurige orchis, Hondskruid, Grote keverorchis, Honingorchis (wordt wat zeldzamer!)

Honingorchis foto: Kees Verweij

en de Groenknolorchis. Hij raadt de toeristen aan "vele kiekjes" van al dit fraais te maken en zo mogelijk een afdruk naar Uitgeverij Dorsman te sturen. Ook noemt hij het Rondbladig wintergroen en de Parnassia (Parnaskruid). Wat moeten er in die tijd bij Noordwijk fraaie, vochtige duinvalleien zijn geweest! Tenslotte vermeldt hij nog het Rozenkransje, "een soort die ik dit jaar voor het eerst aantrof."

Artikelen in "de Noordwijker" uit 1936

In de periode 21 april - 13 november 1936 schreef Harm de Boer 19 maal een stukje voor de plaatselijke krant. Deze bijdragen hebben een lage informatiedichtheid. Blijkbaar legde de eindredacteur hem geen enkele beperking op waardoor hij in romantische bewoordingen de schoonheid der schepping kon verwoorden. Daarbij maakte hij graag gebruik van de gedichten van Guido Gezelle en van bijbelteksten. Het gebruik van domineestaal daarbij ging hem gemakkelijk af zoals bijvoorbeeld in een stukje over de Nachtegaal: "Gij zult er stil van worden. Hoe groot zijn, Heer, Uw werken!" Eén bijdrage is uitsluitend gewijd aan Salomo. Hierin citeert De Boer volop uit het bijbelboek Spreuken zoals: "Ga tot de mieren, gij luiaard! Zie hare wegen en wordt wijs!"

Slechts hier en daar is een opmerking te vinden die enige informatie over de Noordwijkse natuur bevat. Zo merkt hij in een stukje over vleesetende planten op dat de Zonnedauw wellicht in het Langeveld zal verschijnen, omdat hij daar onlangs een sloot zag die geheel met veenmos was dichtgegroeid. In vergelijkbare sloten had meester De Boer deze plant bij Aalsmeer gezien.

Twee boeken getiteld "Lentebloemen" en "Zomer- en Herfstbloemen"

Eind jaren dertig verschenen twee platenalbums met daarbij twee boeken als toelichting, beide uitgegeven door de firma Samsom in Alphen aan de Rijn. In 1938 kwam het eerste album met toelichting uit, getiteld "Zomer- en herfstbloemen, handleiding bij het platenalbum zomer- en herfstbloemen" (154 pagina's). Een jaar later volgde "Lentebloemen" (248 pagina's). In het voorwoord merkt meester De Boer op dat deze boeken gebruikt kunnen worden op de ULO-scholen (vergelijkbaar met de MAVO, tegenwoordig Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs, Theoretische leerweg). Dat lijkt me nogal hoog gegrepen! Hij verontschuldigt zich min of meer voor het gebruik van de vele vaktermen om de morfologie van de planten te beschrijven. Naast die uitgebreide beschrijvingen gaat hij in op zaken als betekenis van de Latijnse naam, volksnamen, volksgeloof en het gebruik als eetbaar of geneeskrachtig kruid. Natuurlijk worden de habitats genoemd waar de plant te vinden is. Voor ons zijn echter zijn opmerkingen over het voorkomen in Noordwijk van belang. Daar zitten verrassende mededelingen tussen!

Voordat we daarop ingaan, eerst even iets anders. In de platenalbums en dus ook in de bijbehorende boeken, gaat het regelmatig over soorten die niet in ons land te vinden zijn. Zo bespreekt hij soorten als Vrouwenschoentje, Hazensla, Zilverdistel en Purpergentiaan. Dit wijst er op dat het geen oorspronkelijke uitgave is, maar een vertaling en bewerking van een Duits boek dat een beeld wil schetsen van de flora in het zuiden van Duitsland.

Groenknolorchis foto: Jelle van Dijk

We beginnen met opmerkingen over lentebloemen en gaan zonder onderbreking verder met zomer- en herfstbloemen.

Bosanemoon - De Boer merkt op dat alleen op Offem een plek is waar anemoontjes met zogenaamde 'gevulde' bloemen te zien zijn. Deze groeiplaats bestaat nog steeds!

Gele helmbloem - Deze soort komt talrijk voor op de oude muur rond landgoed Calorama. Ook op een muur langs de Offemweg is deze plant te zien. Nu alleen bekend van de oude muur bij de Oude Jeroenskerk (daar aangeplant).

Dalkruid - Kwam in die tijd verspreid op noordhellingen voor. Noordwijk wordt niet speciaal genoemd. Nu geheel uit de duinen verdwenen.

Lelietje van dalen - Groeit graag in de schaduw, maar bij Noordwijk ook in open duinvaleien. Dat is nog steeds het geval, zowel in de Coepelduynen als in de Noordduinen.

Welriekende salomonszegel - De plant wordt veel bij Noordwijk gekweekt. De huidige verspreiding is niet het resultaat van genoemde verwildering.

Bergvas - In 1923 vond meester De Boer deze soort "iets ten zuiden van het thans verdwenen koepeltje". Bergvas is een halfparasiet die woekert op Geel walstro (ook door De Boer genoemd). Deze zeer zeldzame soort kwam vroeger bij enkele zeedorpen voor en is nu alleen nog te vinden bij Katwijk in een stuk duin waar de gemeente de Westerbaan wil doortrekken.

Longkruid - Werd bij Noordwijk veelvuldig gekweekt en was daardoor in de omgeving te vinden. Tegenwoordig geen vaste groeiplaatsen meer aanwezig.

Muurleeuwenbek - Talrijk op de muur van de proeftuin langs de Zwanensteeg. Deze groeiplaats heeft op deze plaats bestaan tot de bouw van de Florahof in de jaren tachtig.

Ramischia - De Boer schrijft: "In 1929 (en daarna) vond ik deze plant langs de binnenduinrand bij Noordwijkerhout". Deze superzeldzame soort (ook wel Eenzijdig wintergroen genoemd) werd in 1898 bij Hummelo (Gld.) en in 1900 bij Weert (L.) gevonden. Beide groeiplaatsen waren voor 1940 reeds verdwenen. Meester de Boer kende deze soort ongetwijfeld uit de Zwitserse bossen en was zich bewust van de zeldzaamheid, want hij noemt Hummelo als groeiplaats.

Zwarte engbloem - In zijn toelichting bij de Engbloem merkt De Boer op dat hij in 1931 de Zwarte engbloem in de Noordduinen vond en dat die soort er tot op heden (1938) staat. Tot nu toe werd aangenomen dat de eerste vestiging van deze exoot in de duinen van Meijendel bij Wassenaar rond 1960 plaatsvond. In 1984 vond Mart Gielen de Zwarte engbloem bij de Duindamse Slag. Hij was dus niet de eerste die deze soort in de Noordduinen vond!

Bilzenkruid, Doornappel, Reseda, Witte reseda, Wouw, Aardaker, Agrimonie - Allemaal soorten die gekweekt werden en gemakkelijk in de omringende duinen

Zwarte engbloem foto: Jelle van Dijk

verwilderden. Tegenwoordig vinden we nog Doornappel, Reseda en Agrimonie, maar vermoedelijk heeft de huidige verspreiding nauwelijks meer iets met de vroegere kruidenteelt te maken.

In de *Atlas van de Nederlandse Flora I Uitgestorven en zeer zeldzame planten* (1980) en in *deel II Zeldzame en vrij zeldzame planten* (1985) zijn de vondsten van bovengenoemde zeldzame planten niet terug te vinden. Harm de Boer gaf ze gewoon niet door, hoewel hij een keer rept over een brief aan E. Heimans en een brief aan A.W. Kloos (Nederlands Kruidkundig Archief). In genoemde atlassen staan echter wel heel wat bijzondere soorten voor Noordwijk en omgeving van vóór 1950 vermeld, die niet door meester De Boer worden genoemd (o.a. Kruisbladgentiaan, Brede duingentiaan, Vogelnestje, Harlekijn). Dit roept de vraag op of er wellicht nog een Noordwijkse florist actief was in die tijd. In dat geval is de titel van dit stukje wellicht niet juist. Maar vermoedelijk zijn die oude waarnemingen afkomstig van Leidse botanici die heel goed wisten hoe soortenrijk de duinen rond de zeedorpen waren. Ook vonden er georganiseerde excursies plaats om een gebied goed 'uit te kammen'. Zo schrijft ene A. Pulle in 1915 in het *Verslag van de Commissie voor het Floristisch Onderzoek van Nederland voor het jaar 1914*: "Bij Noordwijkerhout bevindt zich de laatste grote, vochtige duinvalei". Welke vallei bedoelde hij en wat trof hij daar aan? Zulke zinsneden doen vermoeden dat er buiten de pennevruchten van meester De Boer nog veel meer te ontdekken is over de flora van onze duinen in de eerste helft van de vorige eeuw.

Voor het opstellen van dit overzicht is dank verschuldigd aan Willem Baalbergen en Kees Verweij die in december 1986 in "de Strandloper" ook over meester De Boer schreven. Zij stelden mij bovendien in de gelegenheid om de genoemde publicaties van meester De Boer door te nemen.